

on features of nation and baroque traditions which became apparent in literature of following epochs. Investigation of Baroque traditions in other styles gives a possibility to study the continuity of literature process.

Key words: Baroque, Romantic poetry, tradition.

Тетяна ПАСТУХ

© 2009

Науковий керівник д.філол.н., проф. Маленська Н.А.

ОБРАЗ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО В ЕПІЧНИХ ТВОРАХ ТА ЛІТОПИСІ САМІЙЛА ВЕЛИЧКА

АНОТАЦІЯ

Розглянуто проблему дослідження образу Богдана Хмельницького в героїчному епосі та зображенні його в Літописі Самійла Величка. Проаналізовано зв'язок Літопису з фольклором в описі легендарного гетьмана.

Ключові слова: літопис, народний епос, постать Богдана Хмельницького, гіперболізація, героїчний образ.

Літописи можна вважати одними з перших писемних джерел, в яких зібрана і зафіксована народна пам'ять, що передавалась з покоління в покоління.

Автори літописів розповідали про події, свідками чи учасниками яких були самостійно та про факти, які дізнавалися з різноманітних джерел, зокрема, з усної народної творчості (переказів, легенд, билин, дум та ін.). Записи окремих літописців групували й упорядковували пізніші літописці, створювали з них збірники літописів – зводи, що були вже систематично викладеною історією. Проте літописи – пам'ятки не лише історичного характеру. Вони також мають значення й як видатні твори художнього письменства, оскільки увібрали в себе народний епос та відомі на той момент твори оригінальної і прикладної літератури.

Однією з найцікавіших і найактуальніших проблем літературознавства була і залишається проблема впливу різних жанрів народної творчості на становлення писемної літератури, розвиток літературних явищ, хід літературного процесу в цілому. Як слушно зазначив відомий український науковець і фольклорист М.Грицай: “Фольклор – це той своєрідний фокус, в якому акцентовано багатовіковий життєвий досвід народу, його мудрості. А тому розвиток української літератури був би немислимим без зв'язку з народнопоетичною творчістю“ [1,3].

Значною мірою дане твердження актуальне й для козацьких літописів кінця XVII – початку XVIII ст. Особливо виділяється серед цих праць Літопис Самійла Васильовича Величка, оскільки є водночас найбільшим та найхудожнішим з козацьких літописів. Увага до феноменального твору була прикута вже з часу його першого видання (1848р.). Ті чи інші аспекти Літопису в своїх працях висвітлювали Д.Багалій, Г.Карпов, М.Костомаров, П.Куліш, М.Максимович, П.Чубинський та ін. У дослідженні ідейно-тематичного, та художньо-проблемного змісту твору важливими є висновки і припущення М.Грушевського, М.Грицай, І.Дзири, С.Єфремова, П.Житецького, Д.Лихачова, О.Мишанича, В.Соболь, І.Франка, Р.Чижевського, В.Шевчука.

Літопис і сьогодні продовжує незмінно привертати увагу як науковців, так і всіх тих, хто цікавиться літературою, етнографією та фольклором. Однак, незважаючи на це, існують питання, які все ще вивченні недостатньо й потребують подальших студій.

Так, в контексті дослідження Літопису видається доволі цікавим й мало розглянутим питання впливу фольклору на формування образного мислення літописця, виникнення і зображення тих чи інших літературних образів твору, зокрема образу Богдана Хмельницького і порівняння з фольклорним представленням цієї постаті.

Пам'ять про видатного державного діяча і полководця Богдана Хмельницького знайшла своє відображення у багатьох творах як фольклорного, так і літературного характеру. Зокрема, на

підтвердження життєвості образу Хмельницького в народній творчості свідчить чимало історичних пісень, дум, легенд, переказів, оповідань пов'язаних з ім'ям славетного гетьмана.

Фольклорна постать гетьмана України в народному баченні доволі складна і суперечлива, а її оцінка коливається від беззаперечного захоплення до повного неприйняття. При цьому, функціонування образу Б.Хмельницького в просторі української пісенної епіки супроводжується рядом характерних ознак і особливостей.

Наприклад, досить часто в епічних творах зустрічається звернення до особи гетьмана з величанням його "батьком": "Батько-Зінов-Богдане", "батько-гетьмане", "Батьку-козацький", "батьку гетьман Чигиринський". Хмельницький же, в свою чергу, нерідко звертається до простих селян та козаків, як до своїх дітей:

"Ей козаки, діти, друзі молодці!" [2,266].

Гетьман, поставши в такому образі, несе відповідальність за все, що коїться з його "родиною", причому "родинна" межа переростає виключно козацьке середовище і поширюється на всі українські землі та їх мешканців.

Крім того, практично в усіх народних творах образ Хмельницького нагадує багатиря, наділеного мужністю, героїзмом, силою волі, надзвичайною хоробрістю, і на додачу до цього природа нагородила його ще й гострим розумом, мудрістю, рисами, які допомагають йому бути вправним політиком, очолювати військо й перемагати ворогів.

Така гіперболізація особистих рис, а також перебільшене змалювання стосунків народу з їх гетьманом не лише свідчення великої поваги та любові до нього, але й ознака певної міри "міфологізації", "леґендаризації" його постаті в народній епіці.

За словами Ф.Колесси, ідеалізування Хмельницького в епосі, зокрема в думках, "проведене в дусі демократичної тенденції: він зображений як покровитель і заступник не тільки козаків, але й селянства, та навіть бідної "голоти", й пов'язане це з тим, що "саме таким хотіла його бачити козацька й народна маса; та се зображення не зовсім відповідало дійсності" [3,47].

Не менш складним з художньої точки зору є образ гетьмана й в Літописі. Для Величка Богдан Хмельницький – безумовно герой. Одним із чинників, що сформували саме таке ставлення можна вважати глибокий вплив епосу на автора, адже "велика художня сила його образів, в яких відбилися ідеальні уявлення народу про фізичні та моральні якості, про силу, скеровану на служіння суспільному благу, подвиги героїчної воїнської боротьби та героїчної праці, широке художнє узагальнення особистих, родинних та суспільних стосунків – все це привертає увагу та слугує джерелом глибоких художніх емоцій" [4,282].

Не могло це не привернути увагу й Самійла Величка. А тому, значною мірою сюжету й образи у його творі були сформовані під впливом не тільки подій національно-визвольної війни 1648-1654рр., яку очолював Хмельницький, а й тих вражень, відчуттів, переживань, які передалися літописцю через побутуючі в той час народні твори.

Звісно, особистість Хмельницького в зображенні літописця повністю визначається і відповідає уявленням про героя тогочасної епохи. В його творі народний ватажок зберігає усі якості епічного борця за свободу. В "Сказанні о війне з поляками" Богдан Хмельницький справжній герой, центральна постать, що формує козацьку державу. Автор праці також показує мужність та безстрашність полководця в гіперболізованих тонах: "ходячи зь козаками Запорожскими, полемь и моремь за промисломь военнимь подь жилища бусурманскія и въ окказіяхь военнихь не закриваючи своего пред неприятелемь ока" [5,7].

Величко ніби намагається переконати читача в його найкращих якостях, спонукуючи таким чином ставитися до героя тільки позитивно чи навіть з елементами захоплення. Ідеалізація образу Хмельницького, подібно до епічної, простежується впродовж читання усього твору.

Однак, не зважаючи на те, що сюжетний зв'язок Літопису з фольклором майже завжди простежується, між ними існують й певні розбіжності. Цілковита позитивність – характерна риса Богдана на сторінках Літопису. Саме ця обставина визначає певну відмінність функціонування літописного образу гетьмана від фольклорного.

Зауважимо, що у фольклорній спадщині поруч із схвальним ставленням зустрічаються й негативні відзиви на адресу Хмельницького. Відомо, що під час Зборівської битви, український гетьман заключив договір із Польщею, в результаті якого татарам дозволили брати ясир на території України. Хмельницький в свою чергу нічого не зробив аби якось уникнути цього. М.Грушевський писав: "...по Україні пішла чутка, що то Хмельницький дозволив Орді брати людей" [6,287]. Цю ж саму інформацію несе, як підтвердження, пісенний фольклор. Зокрема, в

одній із пісень народ засуджує й проклинає гетьмана за те, що той віддав українців на поталу татарам:

“Бодай Хмеля, Хмельницького,
первая куля не минула,
що велів брати дівки й парубки,
і молодії молодці“ [7,116].

Крім того з історії відомо, що Хмельницький міг жорстоко покарати селян, в разі їх непокори. Також були випадки, коли на Запоріжжі козаки висували своїх кандидатів в гетьмани, але Богдан карав їх на горло [8,185]. Неоднозначну оцінку гетьмана зустрічаємо й в М.Костомарова, який писав, що у характері Хмельницького виявлялося щось дивне: “то він постив і молився, то віддавався п’яним гульбищам і співав власні думи, то був приязний і люб’язний у спілкуванні з усіма, то враз робився суворим і погрозливим, то молився Богу, то радився з чарівницями“ [9,139].

Нічого подібного Величко навіть поверхнево не згадує. Він свідомо ігнорує такого роду народні твори, навмисно замовчує помилки й несхвальні факти в діяльності Хмельницького, не дозволяє собі негативних оцінок і висловлювань на його адресу.

Ця властивість, притаманна освіченому літописцю особливо цікава ще й тому, що в інших творах, як от Літописі Самовидця, подібної прихильності до Богдана не спостерігається. Більше того, він наводить ряд негативних висловлювань на адресу полководця. Так, наприклад, союз Хмельницького з кримським ханом Самовидець називає “приятню вовка з бараном“, чи опис похорону гетьмана у нього, на противагу Величку, досить лаконічний: поховали у Чигирині, “а было там множество народа, а наиболее людей войсковых было“ [10,30].

Версію про те, що Величко міг не чути якоїсь пісні чи не знати якихось фактів ми відразу відкидаємо. Скоріше за все, автор залишив в тіні історії непривабні риси та звички Хмельницького через бажання зберегти і передати той ідеальний образ легендарного полководця, який жив в уяві самого літописця.

На нашу думку, Величко не просто мав за мету в пафосному світлі представити читачам бездоганий лицарський образ гетьмана, а щиро й твердо вірив в цю ідеальність. Певно, що якась частка ідеалу особистості гетьмана все ж була притаманна, хоча розглядати персону Хмельницького однобоко буде не правильно. На підтвердження такої позиції маємо слова сучасного дослідника Б.Сушинського, який зазначив: “Богдан Хмельницький не лише найбільший здобуток української історії, а й одна з найбільших її загадок. Відгадати її - означає зрозуміти, чому незбагненної величі перемоги повсталого народу іноді вивершувано не менш незбагненими дипломатичними поразками; а правові жертви відважного воїнства в ім’я незалежної України оплачувано щирою вдячністю гетьмана... королеві - за булаву “з рук найяснішого“, чи цареві - за милість до “слуги Його Величності“ [11,5].

Отже, в своєму творі Самійло Величко перш за все намагався подати Хмельницького як народного захисника, справжнього патріота і могутнього державотворця. Літописець демонструє гетьмана Богдана, як другого Мойсея, який звільнив Україну, землю мирних, тяжіючих до праці людей, від тяжкого ярма нападників. Хмельницький так само, як народ український, не хотів продовження нещадної кривавої війни: “бродячися уже многолтною и многокровною войною... готов оную оставити...“ [5,122]. Герой-керівник, в баченні Самійла Величка, тактовний, ставиться з повагою до своїх козаків та народу в цілому, які в принципі є його родиною, а він для них батько рідний. Про такого лідера народ завжди мріє і безоглядно йде з ним в бій, що фактично можемо спостерігати в народній творчості. Симпатія Величка до харизматичної постаті Хмельницького досить гучно переплітається на сторінках твору з народною симпатією, хоча, дещо з заплуценими очима на певні його недоліки.

За словами І.Франка образ Хмельницького у Величка: “потужний імпульс до нових розшуків, а отже, знову до глибокого вникнення в дух цієї постаті і в душу цілої епохи, нею започаткованої“ [12,151].

ЛІТЕРАТУРА

1. М.С.Грицай. Українська література XVI-XVIII ст. і фольклор. – К.: Видавництво Київського університету, – 1969. – 114с.
2. Украинские народные думы.– М. – 1972. – 560с.
3. Колесса Ф.М. “Хмельниччина в українських народних піснях і думах“. “Записки історичного філологічного факультетів“. – Т.1. – Львів, Львівський університет, – 1920. – С.41-57.

4. Левинтон Г.А. К проблеме изучения повествовательного фольклора // Типологические исследования по фольклору. Сборник памяти В.Я.Проппа. – М.: Наука. – 1975. – С.301-308.
5. Величко С. Сказаніе о войне козацкой з поляками. – К. – 1926. – 154с.
6. Грушевський М. Ілюстрована історія України. – К.: Наукова думка, 1992. – 544с.
7. Антонович В., Драгоманов В. Исторические песни малорусского народа. – Т.2. – К.: Типограф. М.П. Фрица, 1875. – 166с.
8. Яворницький Д. Історія запорізьких козаків.: У 3 т. – Т.2. – К.: Наукова думка, 1990. – 560с
9. Костомаров М. Малоросійський гетьман Зіновій-Богдан Хмельницький // Костомаров М. Галерея портретів. – К. – 1993. – С.135-149.
10. Літопис Самовидця. – К.: Наукова думка. – 1971. – 236с.
11. Сушинський Б. Козацька Україна: “Хмельниччина”. – Одеса: “ВМВ”. – 2004. – 557с.
12. Франко І. Студії над українськими народними піснями // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т.43. – 1986. – С.7-280.

SUMMARY

The article studies a problem of research of Bohdan Khmelnytsky's character in the heroic epos and its' representation in the Chronicle by Samoil Velichko. The link between the Chronicle and folklore in describing of legendary hetman is analysed.

Key words: chronicle, folk epos, Bohdan Khmelnytsky's figure, hyperbolization, heroic character.

Лілія СИПА

© 2009

Науковий керівник д.філол.н, проф. Зимомря М.І.

МУЗИКА ЯК «ГЕНІЙ МИСТЕЦТВА» У ДИЛОГІЇ ЖОРЖ САНД «КОНСУЕЛО» І «ГРАФІНЯ РУДОЛЬШТАДТ»

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто художнє осмислення концепції музики на основі діалогії Жорж Санд «Консуело» і «Графиня Рудольштадт». Досліджено проблематику функціонування музики, запропоновану письменницею, з опорою на естетичні засади мистецтва доби романтизму.

Ключові слова: романтизм, мистецтво, музика.

Епоха романтизму відома вагомим поступом думки у сферах художньої культури та науки. Романтики, як і представники попередніх історико-літературних періодів, внесли свої корективи, а почасти й кардинальні зміни в обґрунтування естетичних підвалин мистецтва та в осмислення світоглядних засад буття. І саме в роки зміни раціонального сприйняття дійсності чуттєвим, замріяним й ідеалізованим, право першості, з-поміж видів мистецтва, романтики відвели музиці. За визначенням сучасного дослідника Михайла Грібенські, естетична думка XIX століття «робить з музики ідеальну парадигму мистецтв», тоді як теорія класицизму ставила музику на третє місце після поезії та живопису [10]. Згідно Віктора Ванслова, «дві корінні властивості музики мали для романтиків вирішальне значення: її емоційність та її незображальний характер. Опираючись на них, романтики ототожнювали музику із втіленням свого несумісного з реальністю ідеалу» [2, 225]. «Сам матеріал музики, звук», фіксує Андрій Кудряшов, трактувався як «внутрішнє одкровення людини» [4, 142]. Музика максимально відповідала прагненням романтиків: розкрити свою душу, передати багатогранний світ почуттів, забути про буденність і хоч в уяві наблизитися до омріяного ідеалу.

Окремо відмітимо таку особливість музичного романтизму як зростання ролі інтерпретатора твору, адже до середини XVIII століття, зауважує Марк Зільберквіт, музичне виконавство було «лише «служанкою» композиторської творчості» [3, 25]. Разом з тим посилюються дві різновекторні тенденції, властиві для виконавської майстерності (вокальної та інструментальної) того часу: з одного боку, тяжіння до якомога ближчої до задуму композитора інтерпретації музичного твору (якщо виконавець не є автором), з другого, кажучи словами Ізраїля